

הרוצחים בניקיון כפיהם

דוב לוי

ניסיונות לטיהור הליטאים מאשמת רצח היהודים

7-6 '48

15/16 183
1958 א/מ/כ
100/100

„היהודים תמכו בשלטון הסובייטים“

בעיתון הליטאי המופיע בשיקאגו בשם „נאויענאס“ מאוגוסט 1948 — מנסה הפובליציסט הליטאי י. שאלנא, בשורת מאמרים על הנושא „מאבקם של הליטאים למען חרות היהודים“, להוכיח כי ביחסים הבלתי תקינים בין הליטאים והיהודים אשמים האחרונים: היהודים סייעו לבולשביקים בשנות 1940-41, ובין המסייעים היו אפילו מיליונרים שנהפכו לחסידים נלהבים של המשטר הקומוניסטי. היהודים היו האלמנט היחיד שעליו התבסס השלטון הסובייטי, ולא עוד אלא שהיהודים התנהגו לעומת הליטאים כאדוני הארץ, עובדות אלה — טוען הכותב — שימשו יסוד להתעוררות האנטישמיות בין הליטאים.

בתשובתו לתזכיר „הליגה נגד אפליה“ של מסדר בני ברית (שהפריך את הטענה הנ"ל) מספר י. שאלנא באותו עיתון על מקרים של עזרת ליטאים ליהודים ומנסה ע"כ להעביר את הוויכוח לפסים חדשים לשם אותה המטרה: הכתשה שהליטאים שיתפו פעולה עם הנאצים.

סנגוריה של כומר

בשבועון האמיגרציה הליטאית „אירופוס ליטוביס“ (הליטאי האירופי), המופיע בלונדון, מוצאים אנו בגליונות יוני-יולי 1956 סדרת מאמרים תחת הכותרת „היחסים בין היהודים והליטאים בתקופת האוקופאציה החומה“ בה תימחו של הכומר מ. קרופאוויטשיוס. המחבר ידוע לנו כמנהיג של הנוצרים הדמוקרטיים וכאחד מנכבדי הכנסייה הקאטולית בליטא, שמיחה בפני השלטונות הגרמניים על שריפת ספרים עבריים וכפיית יהודים לרקד סביב המדורות. על מחאתו זו נשלח לעבודת כפייה. בהקדמה לסדרה הנ"ל מתמרמר הכומר ק. על שהאשמות נגד העם הליטאי בגלל השתתפותם בטבח היהודים מופצות לא רק בע"פ תונות היהודית אלא גם בעיתונות העולמית. לדבריו קשה למצוא בהאשמות אלו רצון טוב; אפשר שהעובדות לא הובנו כראוי, וייתכן גם — לדבריו — שהיהודים המפיצים דעות שליליות על הליטאים משמשים מכשיר בידי מוסדות ומפלגות זרים. לכן יש לדעתו להמשיך באופן מאורגן באיסוף חומר, שיפריך דעות אלו. „חומר זה — טוען הכומר — יביא לנו תועלת לא רק עבור חקר ההיסטוריה אלא גם להגנה על הכבוד הליטאי; ולבסוף ייתכן שביום מן הימים נשתמש בו באיזה בית-דין על-יו לצדק“.

בגוף מאמריו שמשתרעים על ארבעה גליונות של השבועון הליטאי הלונדוני עומד ק. על הנקודות הבאות:

ידידות עמים סטאלינית גם כאן. מעניין לציין, שהמקור הנ"ל אינו גרתי מלקרוא את הרוצחים בשמותיהם, אך משום מה מופיעים ברשימתו רק אותם סוגי הרוצחים אשר היו אויבי המשטר הסובייטי, כגון: כנופיות של לאומנים, לשעבר חברי ארגונים פאשיסטיים בליטא הבורגנית, ביניהם „שאליו סאיונגה“, „יאונוי ליטובה“, סטודנטים של הקורפורציות „נאו ליטאניה“, „ליטובה“, טיפוסים שונים של העולם התחתון ופושעים פליליים (שם עמ' 16). ואילו רוב רובה של האוכלוסיה המקומית וההמונים בעיר ובכפר — עליהם חלה כנראה הפיסקה המובאת לעיל על „הקרבה למען היהודים“... (השגות כאלה אנו מוצאים גם בספרו של הירש סמאליאר: פון מינסקער געטא, אגיו, מאסקווע 1946).

המקור השני העוסק בטיהור העם הליטאי מכל אשמה הוא האמיגרציה הליטאית לגור-ניה: הריכוז הליטאי באמריקה שקיים היה עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, וריכוזי פליטים ליטאיים שברחו מאימת השלטון הסובייטי בסוף הכיבוש הנאצי; בין אלה היו שיתפו פעולה עם הגרמנים בכל השטחים וגם בהשמדת היהודים, או שהשתתפו רק בהשמדת יהודים, ואחרים שברחו אך ורק בגלל התנגדותם לשלטון הסובייטי. הצד השווה שביניהם: האיבה לברית המועצות והתקווה להקמת רפובליקה ליטאית דמוקרטית בעזרת האומות החפשיות.

גולים אלה מתבלטים במקומות גלותם בפעילותם המדינית והחברתית, והם אשר מרבים לעשות לטיהור שם העם הליטאי בעיני העולם הרחב. בשיטתיות ובעקביות פועלים בכיוון זה כל החוגים הפוליטיים, למן השמאל ועד הימין, ואנשי הדת הקאטולית בכללם. פעילות זו מתבטאת בצורות שונות ותוך גישות שונות.

סקר על עזרת ליטאים ליהודי ליטא

כמה חודשים לאחר מלחמת העולם השנייה ערכו פעילי האמיגרציה הליטאית בגרמניה „סקר“ על הנושא: „עזרת הליטאים ליהודי ליטא בזמן מלחמת העולם השנייה“. כל פליט ליטאי נדרש לענות על שאלון מפורט ולספר על המקרים הידועים לו בנושא הנידון. הסקר נערך לפי ההחלטה של ועידת „האיחוד הליטאי העולמי“, או הוחלט להטיל על ועדת הסברה לאסוף חומר ולהכין תזכיר, שבו יינתן תיאור והסבר מתאים לבעיית היחסים בין הליטאים ליהודים (פרוטוקול הוועידה עמ' 134). יש להניח שבעריכת הסקר השתתפו גם רוצחי יהודים לא מעטים.

על השתתפותם של ליטאים ברציחת יהדות ליטא וקהילות יהודיות בפולין וברוסיה נודע בעולם בעיקר בשלהי מלחמת העולם השנייה. במידה שהסתננו ידיעות על גורל יהודי ליטא לפני גמר המלחמה, צוינו כבר אז הליטאים כעוזרים ראשיים לרוצחים הגרמניים, ולעתים קרובות כמקדמים אותם במעשי פשע. בספרות המתארת את ה„אקציות“ בגיטאות של אירופה המזרחית נזכר לא פעם תפקיד הפלוגות הליטאיות בחיסול גיטאות והוצאת אנשים להשמדה.

במיוחד מוקעים הליטאים לדיראון בספרי הזכרונות של שרידי גיטאות קובנה, שאבלי ווילנה.

לעומת הכלל הליטאי הרוצחני מצוינים ליטאים בודדים שהראו יחס אוהד, גם סייעו בפועל ליהודים, אך במקרה הטוב ביותר אין מספרם מגיע אף לשבר של אחוז אחד מן האוכלוסיה הליטאית.

נסיונות להפרכת הדעה הזאת על הליטאים נעשו ע"י שני מקורות שונים ומנוגדים, וכפי שנראה להלן — מתוך נימוקים שונים בהחלט.

נסיון כזה נעשה מצד אחד ע"י השלטון הסובייטי, בייחוד לאחר שחזר ושחרר את אדמת ליטא, ומן הצד השני ע"י האמיגרציה הליטאית, העתיקה והחדשה, באירופה ומעבר לים. השלטון הסובייטי השתדל, מתוך נימוקים מדיניים, להבליע את עניין חיסול יהדות ליטא בתוך „הרציחות של הפולשים הפאשיסטיים הגרמניים בטריטוריה של הרפובליקה הליטאית“, (איניקייט 263) מ-29 בינואר 1946). ראשית הטיל הוא את כל האשמה על הפאשיסטים הגרמניים, שנית — כלל הוא את הקרבנות היהודיים בכלל הקרבנות הסובייטיים, מבלי ליחד עליהם את הדיבור (ראה ע. סארין, היטלעריסטישע רויב און מארד אין ליטע, מאסקווע 1943). מדיניות ההתעלמות של הסובייטים מהשמדת היהודים מובלטת במיוחד בתזכירו של וו. מולוטוב לממשלות הברית ב-27 באפריל 1942 על „מעשי הזוועה של הפולשים הפאשיסטיים“, מדיניות זו מאפיינת שרת, בין השאר, לשלטון הסובייטי להימנע מקירוטים, מי רצח את מי — וע"כ להימנע מהחרפת המתרחות בינו לבין העם הליטאי, הקיימת בלאו הכי.

במידה שטיפלה הספרות הסובייטית היהודית דית בנושא הזה, ניסתה היא לרכך את הדברים ע"י הבלטת מקרים של „הקרבה מועזת מצד רוסים, ליטאים ופולנים מקומיים למען היהודים הנרדפים“ (מ. יעלין, צ. געלפערן: פאר-טיזאנער פון קאונאסער געטא, „עמעס“, מאסקווע, 1948, עמ' 16). מלים אלה באו להורג, כביכול, את אמיתות דברי הכותב, „שכבר לאחר שנה אחת של שלטון סובייטי השתרשה

א) פעילות הכנסיה הקאתולית בליטא למען היהודים:

עם כניסת הגרמנים פנו היהודים לארכי-גמון י. סקווירצקאס, והוא שלח אחד מעוז-ריו (הפרלאט שאוליס) למפקדת הצבא הגרמני בליטא והושג איסור על הריגות בידי אנשים פרטיים על דעת עצמם. אז חל שיפור באווירה לכמה ימים.

עם פרוסום הגזירה על הקמת הגיטו פנו אנשי מועצת הזקנים היהודית אל ההגמון ו. בריוגוס בבקשה שיסייע להם בהשגת מקום מושב נוח יותר. הוא קיבלם בסבר פנים יפות ויעץ להם, מתוך נסיונו עם הגרמנים, שיעמדו על המקח ושעם זאת יתכוננו לתנאים הגרועים ביותר.

לאחר האקציה הגדולה בגיטו (28.10.41) בה הוצאו להורג קרוב ל-10.000 איש, דנה ועידת ההגמונים השנתית במאורע הזה, ועל ההגמון ו. בריוגוס הוטל לפנות ליועץ הגנרלי, הגנרל קוביליונאס (מעין ראש ממשלת ברי-כות), כדי לברר מה ניתן לעשות למען היהודים. קוביליונאס ענה להם שהעניין נתון בידי הס.ד. ואסור להתערב בו. אז נתבקש להעביר בקשה בכתב לגרמנים, ובה הדרישה שלא לאלץ שוטרים ליטאיים להשתתף ברצח יהודים ולהפסיק את המכירות הפומביות של חפצי יהודים. צעד זה לא הועיל כלום. אי-לזאת לא נותר להגמונים אלא להזהיר את הליטאים (לעתים קרובות אף בפומבי, מעל דוכני הכנסיות) שלא ישתתפו בשום מעשי רצח, לא בפועל ולא כצופים, ושלא יקנו אצל הגרמנים רכוש יהודי. "יש לקבוע" — כותב מ.ק. — "שבתוצאת התעמולה של העיתונות הליטאית המחתרנית, או אולי מתוך התעוררות הרגש הטבעי, נהווה אווירה של התמרמרות נגד הגרמנים."

ב) מקרי עזרה והצלה אישיים

המחבר מביא שורה של מקרי הצלת יהודים ע"י אנשי האינטליגנציה, כמרים ואיכרים ליטאיים בדרכים שונות. לדבריו, באות האפיי-זודות הללו ללמד על הכלל, שכן עשה העם הליטאי למען הצלת יהודים כל מה שניתן היה להיעשות בתנאי הכיבוש הנאצי. בגלל עזרה זו קיפחו הרבה ליטאים את חייהם, או שילמו באבדן רכושם ובשלילת חירותם. בכך הוכיח העם הליטאי בעליל את רמתו המוסרית הנ"עלה.

ג) תחבולות גרמניות לגולל את אשמת הרצח על הליטאים

היות והגרמנים מצאו עצמם מבודדים במדיניות הטבח שלהם כלפי היהודים, חיפשו הם דרכים — כה מסביר מ.ק. — לסבך את העם הליטאי בעלילות שפלות. הם רצו להשיג ע"י כך שתי מטרות: להדק עוד יותר את גורלה של ליטא אל גורל גרמניה; להשמיד את היהודים בידיים ליטאיות, שהעולם יאמין שהליטאים הם הם הרוצחים ולא הגרמנים. בין שאר האמצעים שננקטו בידי הגרמנים מזכיר מ.ק. את מנהגם לדרוש, שיתייצבו בכל מועצה כפרית חיילים ושוטרים לשעבר, מבלי לפרש לשם מה. כשהללו היו מופיעים נצטוו לירות ביהודים. על המסרבים איימו שיהרגו יחד עם היהודים. משעמדו הליטאים על מזימות הגרמנים, התחמקו מתפקידים כאלה, ואז מילי-

או את מקומם חיילים גרמניים ושבויים רוסיים שהולבשו במדים ליטאיים. בעת ביצוע הטבח הסריטו את המבצעים וכך הכינו הומלד הוכחה נגד הליטאים. אגב — מגלה ק. — שבהכנת חומר זה לדפוס ובעריכתו שימש העיתונאי היהודי הידוע סרברוביץ. הוא עבד בשירות הגסטפו ובתוקף תפקידו טייל באופן חפשי בחצות קובנה כשבידו תיק מלא חומר מן הסוג הנ"ל. לא ידוע — מוסיף ק. — עד כמה הצליח סרברוביץ בתפקידו, כי הגרמנים עצמם הש-מידוהו באחד הימים.

ד) על השתתפות ליטאים בהשמדת גיטאות פולין

ק. מביא תיאור וידויו של מפקד יחידה ליטאית אחת, שהשתתפה בטבח יהודי לובלין, בדמעות בעיניו ספר מפקד זה על המשימה הנאלחת שהוטלה על יחידתו; כאשר ניסו אנשי יחידתו להתנגד, הקיפו אותם מיד גרמנים חמושים ואילצו לבצע את התפקיד. במידה שיש לה שיקלו, ברחו חיילי היחידה, והמפקד הליטאי עצמו ערק בצאתו לחופשה ולא חזר ליחידתו. לדברי ק. שררו תנאים דומים גם ביחידות הליטאיות שנשלחו לוורשה ולמקומות אחרים.

ה) מקרי רצח יזומים ע"י הליטאים

תחת הכותרת "אות הקלון" מתאר ק. בפרקו האחרון את הרקע הפוליטי והאישי לרצחנותם של ליטאים, במידה שהיתה קיימת ושהאוב-יקטיביות מחייבת לצינינה ולהוקיעה, כי "אין להצביע רק על תופעות חיוביות בלבד". אכן, "נמצאו בין בני העם הליטאי כאלה שהשמידו יהודים" — מודה הכותב. אך הוא מבחין במי ניעים לכך ומחלק את התקופה הזאת לשניים: א) תקופת הנקמה בבולשביקים, ב) תקופת השיתוף עם הנאצים מתוך הכרה.

בתקופה הראשונה רצחו, לדעת ק., רק את הבולשביקים. בין הנפגעים היו גם יהודים. אך איש לא ניהל סטטיסטיקה וקשה לדעת כמה יהודים נהרגו. הכותב קובע בהחלט, שהם נרצחו כבולשביקים החותרים תחת הרפובליקה הליטאית ולא כיהודים, וכן קובע הוא שמספר הנרצחים הליטאים עלה על מספר הנרצחים היהודיים. ודבר טבעי הוא — מוסיף המחבר — שאל שורות הנוקמים הסתננו גם אנשי העולם התחתון, ומכאן ההסבר למספר הגדול של נפגעים חפים מפשע.

בניגוד לתקופה הראשונה, פעלו בתקופה השנייה רק טיפוסים נאלחים מן האספסוף, והם שיתפו פעולה בגלל השכר שקיבלו — או נדי לכסות על-ידי כך על פעילותם האנטי-נאצית מלפני כן. כלומר, בין רוצחי היהודים שבת-קופה זו היו רבים מאנשי נ.ק.ו.ד. וסתם בול-שביקים לשעבר. לדוגמה מביא הכומר את הפורעים ביהודי העיירה וויקשניאי (ווקשנה), שהיו ידועים לפני כן כבולשביקים נלהבים. אך לרוב, מוסיף ק., כיוונו הגרמנים את פעולתם של הרוצחים.

הכומר מסיים את מאמריו בהערה, שרוצחים אלה היו יוצאי דופן, שמספרם לא היה רב והם המיטו קלון ואסון על העם הליטאי, וכש-תקום ליטא העצמאית יקבלו את המגיע להם מידי בתי-הדין.

ליומור זכות תוך הוקעה עצמית

הסופרת הליטאית אנה שימאיטה, פעילה

ותיקה של התנועה הסוציאל-דימוקראטית, ידועה ברבים בפעולותיה למען הצלת יהודים בוילנה, השתתפה לאחר המלחמה בישראל. במאמרה "ליטאים ויהודים בעת האוקופאציה הנאצית" (בקובץ "ליטע", ניו-יארק 1951, עמ' 1671—1661) מביאה היא קטעי יומן של ד"ר קוטורגינה (רופאת עינים נודעת בקובנה, שעשתה רבות למען היהודים בזמן הנאצים ושבתיה שימש מקום מפגש לאנשי המחתרת מגיטו קובנה — ד.ל.), ביומן נאמר בין הש-אר: "כל הליטאים חוץ מקומץ יוצאים מן הכלל מאוחדים בשנאה ליהודים, מצטיינים בכך אנשי האינטליגנציה שאיבדו בתקופת השלטון הסובייטי את עמדותיהם" (עמ' 12).

"ההמון הליטאי הגס — בסיוע אדישותה המוחלטת של האינטליגנציה, ואולי אף בהס-כמתה החשאית — הוכיח מידה כזו של אכ-זריות-טרף פראית, שבהשוואה עמה נראו הפ-רעות ברוסיה כמעשים הומאניים" (עמ' 17).

"אינני מאמינה למראה עיני ולמשמע אוזני, הנני מזועזעת מעוצמת השנאה העיוורת לעם האחר, המנופחת לשם סיפוק האינסטינקטים השפלים ביותר".

אנה שימאיטה מוסיפה לקטעים אלה: "לא קל לי להעתיק שורות אלו, כי חוויות דומות-פקדו גם אותי".

גם לאחר שהיא מונה שורה של ליטאים שעזרו ליהודים והצילו אותם (בעיקר כמרים), מגדירה א.ש. את יחס הליטאים ליהודים בש-נות האוקופאציה 1945—1941 בזו הלשון: "הליטאים ככל יצורי אנוש, יותר משהיו רש-עים, פחדנים היו". היא משייכת לקטגוריה זו את רוב העם הליטאי. "אנשים אלה, לא הקטנו ולא הרעו".

בהמשך מאמרה היא דוחה בשאט נפש את טענות אותם הסניגורים הליטאים (ביניהם י. שאלנא הנ"ל), המנסים להאשים את היהודים בהתנהגות עויינת בזמן השלטון הסובייטי, וב-כפיית טובה לעם הליטאי שעמו חיו בשכנות טובה במשך דורות. אך למרות הכול אין היא גורסת הטלת אשמה טוטאלית על העם הלי-טאי. אין לשכוח — טוענת היא — שבקרוב כל העמים מצויים לא רק רשעים אלא גם אנשים טובים והגונים. על כן לא ייתכן להטיל האשמה כללית. השונאים מס' 1 של העם היו-הודי אינם הגרמנים כעם, אלא הנאצים, והי-שונאים מספר 2 של העם היהודי אינו העם הליטאי, העם הפולני או עמים אחרים, אלא כל אלה שסייעו להיטלריסטים בצורה זו או אחרת. "הנני מאשימה אפוא, את הפאשיס-טים הליטאים, האקטיביסטים, הפארטיזונים, השוטרים ורבים אחרים, אך דוחה אני בכל תוקף את ההאשמה הקולקטיבית נגד העם הליטאי".

בתפוצה הליטאית נתפרסמו מן הסתם דברי אפולוגטיקה נוספים שלא הגיעו אלינו.

יש בלי ספק ליטאים שיוצאים ללמד זכות על עם בתום לבב — והדבר הוא טבעי, אף אם לא נוכל לקבל את דברי הסניגוריה בש-למותם. אבל יש אחרים שמייצרים נוסחאות של התגוננות והתנצלות לא מתוך כוונות טהו-רות, לא למען האמת והצדק, אלא מתוך חישובים פוליטיים. הם טוענים "ידינו לא שפכו את הדם" מתוך רצון להשפיע על דעת הקהל בעולם החפשי, הדרושה להם בתחרותם לק-ראת הקמת ליטא העצמאית.